

# **TASVIRIY SAN'AT MASHG'ULOTLARIDA QALAMTASVIR VA RANGTASVIR VOSITALARI INTEGRATSIYASI ORQALI TALABALARDA KOMPOZITSION FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH**

*Asatullayeva Go'zal Sirojiddin qizi*

*Jizzax davlat pedagogika universiteti, Amaliy fanlar pedagogika oliy maktabi fakulteti,  
Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi yo'nalishi 2 kurs talabasi*

*Annotatsiya: Mazkur maqolada tasviriy san'at mashg'ulotlari jarayonida qalamtasvir va rangtasvir vositalarini o'zaro integratsiyalash asosida talabalarning kompozitsion fikrlash qobiliyatini rivojlantirish masalalari yoritilgan. Qalamtasvir tasvirning konstruktiv asoslarini aniqlash, shakl, nisbat, perspektiva va yorug'-soya munosabatlarini anglashga xizmat qilsa, rangtasvir rang, tus, kolorit, kontrast va emotsional ifodani shakllantirish imkonini beradi. Ushbu ikki yo'nalishning uyg'un qo'llanilishi talabada badiiy obrazni yaxlit ko'rish, tasviriy vositalarni maqsadga muvofiq tanlash, fazoviy munosabatlarni anglash va mustaqil kompozitsion yechim yaratish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Maqolada eskiz, qoralama, ranglama, natyurmort va manzara asosida bajariladigan amaliy mashqlar orqali kompozitsion fikrlashni shakllantirishning metodik imkoniyatlari tahlil qilingan.*

*Kalit so'zlar: tasviriy san'at, qalamtasvir, rangtasvir, kompozitsiya, kompozitsion fikrlash, badiiy tafakkur, rang, kolorit, perspektiva, yorug'-soya, eskiz, qoralama, ijodiy faoliyat, integratsiya.*

*Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы развития у учащихся навыков композиционного мышления на основе взаимной интеграции карандашного и цветного рисунка в процессе занятий изобразительным искусством. Карандашный рисунок служит для определения конструктивных основ изображения, понимания взаимосвязи формы, пропорций, перспективы, света и тени, в то время как цветной рисунок позволяет формировать цвет, тон, контраст и эмоциональное выражение. Гармоничное использование этих двух областей развивает у учащихся навыки целостного восприятия художественного образа, правильного выбора визуальных средств, понимания пространственных отношений и создания самостоятельного композиционного решения. В статье анализируются методические возможности формирования композиционного мышления посредством практических упражнений на основе эскизов, набросков, раскрасок, натюрмортов и пейзажей.*

*Ключевые слова: изобразительное искусство, карандашный рисунок, цветной рисунок, композиция, композиционное мышление, художественное мышление, цвет, перспектива, свет и тень, эскиз, набросок, творческая деятельность, интеграция.*

*Abstract: This article discusses the issues of developing students' compositional thinking skills based on the mutual integration of pencil drawing and color drawing tools in the process of fine art classes. Pencil drawing serves to determine the constructive foundations of the image, to understand the relationship between form, proportion, perspective and light and shadow, while color drawing allows for the formation of color, tone, color, contrast and emotional expression. The harmonious use of these two areas develops the student's skills in seeing the artistic image holistically, choosing visual tools appropriately, understanding spatial relationships and creating an independent compositional solution. The article analyzes the methodological possibilities of forming compositional thinking through practical exercises based on sketches, drafts, coloring, natyurmorts and landscapes.*

*still lifes and landscapes.*

*Keywords: fine arts, pencil drawing, color drawing, composition, compositional thinking, artistic thinking, color, color, perspective, light and shadow, sketch, draft, creative activity, integration.*

Kirish. Bugungi oliy ta'lim tizimida tasviriy san'at yo'nalishida tahsil olayotgan talabalarni nafaqat amaliy ko'nikmalarga, balki mustaqil badiiy fikrlash va ijodiy qaror qabul qilishga o'rgatish muhim vazifalardan biridir. Tasviriy san'at mashg'ulotlarida talabani kuzatish, tahlil qilish, tasavvur etish va mavjud tasviriy vositalar orqali badiiy obraz yaratish qobiliyatlari bosqichma-bosqich rivojlantiriladi. Ayniqsa, qalamtasvir va rangtasvirning o'zaro bog'liqligi kompozitsion fikrlashni shakllantirish uchun muhim pedagogik imkoniyat yaratadi. Qalamtasvir tasviriy san'atning asosiy tayanchlaridan biri hisoblanadi. Unda buyumlarning shakli, konstruktiv tuzilishi, nisbatlari, fazodagi joylashuvi, perspektivasi va yorug'-soya munosabatlari o'rganiladi. Rangtasvir esa mazkur shakliy asosni rang, tus va kolorit orqali badiiy jihatdan boyitadi. Shu sababli rangtasvirga o'tishdan oldin kompozitsiyaning qalamtasvir asoslarini to'g'ri tashkil etish muhimdir. Bu jihat natyurmort kompozitsiyasiga oid metodik ishlarda ham alohida ta'kidlangan.

#### Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Kompozitsion fikrlash deganda tasvirda mavjud barcha elementlarni ma'lum g'oya va badiiy maqsad asosida yaxlit tizimga birlashtirish qobiliyati tushuniladi. Talaba kompozitsiya ustida ishlash jarayonida tasvirning markazini belgilaydi, asosiy va ikkilamchi elementlarni ajratadi, ularning o'zaro nisbatini aniqlaydi hamda tasvir tekisligida muvozanatni ta'minlaydi. Bunday faoliyat oddiy rasm chizishdan farqli ravishda ongli badiiy rejalashtirishni talab qiladi. Kompozitsion fikrlashni rivojlantirishda qalamtasvir vositalaridan foydalanish dastlabki bosqichni tashkil etadi. Talaba avvalo bir nechta kichik eskizlar ishlab, mavzuning turli kompozitsion variantlarini izlaydi. Eskizlar yordamida predmetlarning joylashuvi, tasvirning umumiy shakli, asosiy va yordamchi qismlarning nisbati aniqlanadi. Shundan so'ng eng maqbul kompozitsion variant tanlanib, uning asosida batafsil qalamtasvir bajariladi [1].

Qalamtasvir bilan ishlashda chiziq, shtrix, tus va yorug'-soya vositalari muhim ahamiyatga ega. Talaba chiziq yordamida shaklning konstruktiv tuzilishini aniqlaydi, shtrix orqali hajm va material xususiyatlarini ifodalaydi. Yorug'-soya munosabatlarini to'g'ri tashkil etish esa tasvirda fazoviylik va hajmdorlikni kuchaytiradi. Qalamtasvir bo'yicha o'quv qo'llanmalarda ham kompozitsiya, perspektiva, konstruktiv qurilish va yorug'-soya qonuniyatlari o'zaro bog'liq holda yoritilgan [2].

Rangtasvir vositalarini qo'llash jarayonida esa talabani kompozitsion fikrlashi yangi bosqichga ko'tariladi. Chunki rang faqat predmetning tashqi ko'rinishini ifodalash vositasi emas, balki kompozitsiyaning mazmuni va hissiy ta'sirini kuchaytiruvchi muhim badiiy vositadir. Ranglarning issiq va sovuq guruhlari, kontrast va nyuans munosabatlari, ranglar uyg'unligi hamda umumiy kolorit tasvirning yaxlitligini belgilaydi. Qalamtasvir va rangtasvir integratsiyasi ayniqsa natyurmort mashg'ulotlarida samarali namoyon bo'ladi. Dastlab talaba predmetlarni qalam yordamida joylashtiradi, ularning nisbatlari va perspektiv holatini aniqlaydi. Keyingi bosqichda umumiy rang munosabatlari belgilanadi. So'ng predmetlarning mahalliy ranglari, yorug' va soya qismlari, reflekslar hamda umumiy kolorit ustida ishlanadi. Bunday izchil metod talabani tasvirni qismlarga ajratib emas, balki yaxlit kompozitsion tizim sifatida ko'rishiga yordam beradi.

#### Muhokama va natijalar

Kompozitsion fikrlashni rivojlantirish uchun "eskizdan tayyor asargacha" tamoyilidan foydalanish maqsadga muvofiq. Bunda mashg'ulot bir necha izchil bosqichda tashkil qilinadi. Avval mavzu bo'yicha kuzatish va g'oya shakllantiriladi. Keyin kichik hajmdagi qoralamalar

bajariladi. Qoralamalar asosida eng muvaffaqiyatli kompozitsion yechim tanlanadi. Keyingi bosqichda qalamtasvirning konstruktiv asoslari ishlab chiqiladi va undan so'ng rangtasvir jarayoniga o'tiladi. Mazkur jarayonda talabaning mustaqil qaror qabul qilishi alohida ahamiyatga ega. O'qituvchi tayyor kompozitsion yechimni berish o'rniga talabaga turli variantlarni solishtirish, xatolarni aniqlash va o'z yechimini asoslash imkonini berishi kerak. Bu yondashuv ijodiy fikrlashni faollashtiradi va talabaning individual badiiy uslubini shakllantirishga zamin yaratadi [3].

Kompozitsiya mashg'ulotlarida rang va shakl o'rtasidagi munosabatlarni o'rganish ham muhimdir. Bir xil shakldagi predmet turli rang munosabatlari orqali turlicha badiiy ta'sir hosil qilishi mumkin. Shu sababli talaba shaklning konstruktiv tuzilishini qalamtasvirda aniq ifodalash bilan bir qatorda, rang yordamida uning kompozitsiyadagi vazifasini kuchaytirishni ham o'rganishi lozim. Tasviriy san'at ta'limida manzara kompozitsiyasi ham integratsion yondashuv uchun keng imkoniyat beradi. Talaba dastlab ufq chizig'i, asosiy fazoviy rejalar, daraxtlar, binolar yoki boshqa elementlarning joylashuvini qalamda belgilaydi. Keyinchalik rangtasvir vositasida yaqin va uzoq masofadagi obyektlarning rang va tus farqlari, atmosfera perspektivasi hamda umumiy kayfiyat ifodalanadi. Shu orqali talabaning fazoviy tasavvuri va kompozitsion fikrlashi rivojlanadi.

Kompozitsion faoliyatni tashkil etishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish ham samarali natija beradi. Jumladan, ijodiy topshiriqlar, individual loyihalar, kichik guruhlarda kompozitsion tahlil, portfoliolar, vizual taqdimotlar va amaliy ko'rgazmalar talabalarning faolligini oshiradi. Talabalar bir-birlarining ishlarini tahlil qilish orqali kompozitsion muvozanat, markaz, ritm, kontrast, rang uyg'unligi va fazoviy yechim kabi tushunchalarni amaliy jihatdan o'zlashtiradilar. Tasviriy san'at kompozitsiyasiga bag'ishlangan zamonaviy o'quv qo'llanmalarda ham kompozitsiya qonun-qoidalarini chuqur o'zlashtirish va mustaqil amaliy vazifalarni bajarish bo'lajak mutaxassislarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishga xizmat qilishi ko'rsatilgan [4].

Shunday qilib, qalamtasvir va rangtasvirni alohida-alohida emas, balki yagona ijodiy jarayonning o'zaro bog'liq komponentlari sifatida tashkil etish talabaning badiiy tafakkurini rivojlantiradi. Qalamtasvir shakl va konstruksiyani anglashga, rangtasvir esa rang, kayfiyat va obrazni ifodalashga yordam beradi. Ularning integratsiyasi natijasida talaba kompozitsiyani oldindan rejalashtirish, tasviriy vositalarni tanlash va badiiy maqsadga muvofiq qo'llash ko'nikmasiga ega bo'ladi [5].

#### Xulosa

Tasviriy san'at mashg'ulotlarida qalamtasvir va rangtasvir vositalarining integratsiyasi talabalarda kompozitsion fikrlashni rivojlantirishning samarali metodik vositalaridan biridir. Qalamtasvir orqali shakl, nisbat, konstruksiya, perspektiva va yorug'-soya munosabatlari o'zlashtirilsa, rangtasvir yordamida rang, kolorit, kontrast, nyuans va hissiy ifoda imkoniyatlari kengayadi. Talabalarning kompozitsion fikrlashini rivojlantirish uchun eskiz va qoralamalardan foydalanish, kompozitsion variantlarni solishtirish, qalamtasvir asosida rangtasvirga bosqichma-bosqich o'tish hamda yakuniy ishni mustaqil tahlil qilishga yo'naltirish maqsadga muvofiq. Bunday yondashuv talabaning ijodiy mustaqilligini kuchaytirib, tasviriy vositalardan ongli foydalanish va yaxlit badiiy kompozitsiya yaratish qobiliyatini shakllantiradi.

#### Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ahmedov M.B., Xasanova M.Z. Qalamtasvir. – Toshkent: Ijod-print, 2021.
2. Jabbarov R. Zamonaviy tasviriy san'atda qalam tasvirning o'rni qanchalik muhim. – 2022.
3. O'taboyev B.S. Natyurmort kompozitsiyasi ishlash metodikasi. – 2023.
4. Sultonov X.E. Tasviriy san'at kompozitsiyasi. – Toshkent: Zebo Prints, 2023.
5. Sultonov X.R. Akademik rangtasvir. – "Yangi Chirchiq prints", 2023.

6. Maxkamova S.B. Qalamtasvir. – Toshkent: NIF MSH, 2023.
7. Buronov R. Boshlang'ich sinflarda kompozitsion faoliyat dars mashg'ulotlari metodikasining uslubiy jihatlari. – 2023.
8. Xomidxonova A. O'zbek tasviriy san'atida maishiy janrni takomillashtirish muammolari. – 2023. Agar xohlasangiz, shu maqolani ko'rinishida ham yozib, 6–7 betlik kengaytirilgan ilmiy maqola ishlab berishim mumkin.